

Andrzej Maciej Brzeziński

KONFERENCJA W ALGECIRAS (16 I—7 IV 1906 r.) A ROSJA

Demonstracyjna wizyta Wilhelma II w Tangerze 31 III 1905 r. zapoczątkowała ostry kryzys w stosunkach francusko-niemieckich i zaostrzyła poważnie sytuację międzynarodową¹. Decydując się na konflikt z Francją w sprawie marokańskiej, Niemcy planowali rozbić „serdeczne porozumienie” francusko-angielskie, podpisane 8 IV 1904 r. Liczyli, że Anglia nie udzieli Francji poparcia i Francuzi przekonają się o niewiele dla nich przydatnej przyjaźni angielskiej. Rosji nie brano pod uwagę, gdyż rewolucja 1905 r. i niepomyślny przebieg działań wojennych z Japonią, uniemożliwiały jej wystąpienie po stronie sojuszniczej Francji.

Niemcy usiłowali nie dopuścić do realizacji postanowień układu francusko-angielskiego z 8 IV 1904 r., dającego Francuzom swobodę działania w Maroku. W początkach 1905 r. Francuzi zamierzali przeprowadzić w Maroku „reformy”, które przewidywały reorganizację marokańskiej armii, podpisanie francusko-marokańskiego układu, wykluczającego polityczne wpływy innych mocarstw w Maroku oraz pełne podporządkowanie marokańskiego systemu finansowego kontroli francuskiej.

Rząd Rzeszy ostro zaprotestował przeciwko francuskim projektom „reform”. W Berlinie uważano, że status Maroka określało porozumienie międzynarodowe, a Francja i Anglia pogwałciły to, czyniąc Maroko przedmiotem dwustronnego układu². Dyplomacja niemiecka nakłoniła

¹ Przemawiając w Tangerze cesarz rzucił wyzwanie Anglii i Francji wskazując, iż Maroko musi być terenem otwartym dla pokojowej konkurencji wszystkich mocarstw. Stwierdził także, że gotów jest bronić niemieckich interesów w Maroku — E. N. Anderson, *The First Moroccan crisis 1904—1906*, Chicago 1930, s. 192—194. W istocie interesy niemieckie w Maroku były niewielkie. W 1905 r. wartość handlu Niemiec z Marokiem była znikoma (7,8 mln franków) w porównaniu z wartością handlu Francji (78,6 mln franków) — Zob. A. Tardieu, *France and the alliances, The struggle for balance of power*, New York 1908, s. 113.

² *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914* (dalej GP), hrsgb.

sultana, aby odrzucił francuskie projekty „reform”. W ich miejsce sultan wysunął 28 V 1905 r. projekt zwołania międzynarodowej konferencji w sprawie uregulowania spornych kwestii. Rząd niemiecki mocno poparł tę propozycję, dając jednocześnie do zrozumienia, że jeśli Francja jej nie przyjmie, może dojść do wojny³.

Sprawa ta wywołała poważny rozdzwitek w rządzie francuskim. Premier Maurice Rouvier (związany z kapitalistycznymi kołami pragnącymi współpracy z Niemcami) i część gabinetu skłonni byli przyjąć żądania niemieckie. Sprzeciwiał się temu minister spraw zagranicznych Teofil Delcassé, który nie wierzył, aby Niemcy zdecydowali się na wojnę. Rząd angielski popierał go, gwarantując pomoc na wypadek wojny⁴. Ostatecznie jednak, mając przeciwko sobie większość gabinetu, Delcassé poprosił 6 VI o dymisję. Dyplomacja niemiecka, która stawiała premierowi Rouvierowi warunek ustąpienia Delcasségo, triumfowała. Zwolennik nieustraszonej polityki wobec Niemiec i orędownik antyniemieckiego aliansu Anglii, Francji i Rosji usunięty został z politycznej areny⁵.

W Petersburgu uznano odejście Delcasségo, „niezawodnego od wielu lat przyjaciela Rosji”, za nieszczęśliwą okoliczność. W rosyjskim MSZ uważano, że w osobie Delcasségo dyplomacja carska straciła sojusznika, na którego mogła zwykle liczyć⁶. Sam konflikt marokański mało interesował Rosjan, zwłaszcza w pierwszym jego okresie. Kierując się zasadą pozostawania w dobrych stosunkach z obu mocarstwami, rosyjski minister spraw zagranicznych Włodzimierz Lamsdorff starał się nie urazić sojuszniczej Francji i nie rozgniewać Niemiec. Ambasador francuski w Rosji Maurice Bompard donosił, że w kółach dworskich i rządowych Petersburga kłopoty Francji w Maroku oceniano, jako negatywny skutek porozumienia angielsko-francuskiego. Uważano, że Francja została oszukana, gdyż oddając Anglikom Egipt, sama nie może liczyć na ich pomoc w Maroku. Według Bomparda, wzmogło

von J. Lepsius, A. Mendelssohn-Bartholdy, F. Thimme, Bd. 1—40, Berlin 1922—1926, cyt. Bd. 20(1), nr 6538, von Kühlman do Bülowa 28 XII 1940 r.

³ Międzynarodowy status Maroka określony został 3 VII 1880 r. na konferencji madryckiej z udziałem 14 państw. Ustalono wówczas zasadę równego uprzywilejowania dla interesów handlowych wszystkich krajów i postanowiono o integralności Maroka.

⁴ *British Documents on the Origins of the War 1898—1914* (dalej BD), ed. by G. P. Gooch and H. Temperley, t. 1—11, London 1927—1938, cyt. t. 3, nr 90, Lansdowne do Bertie 22 IV 1905 r.; nr 95, Lansdowne do Bertie 31 V 1905 r.; Zob. A. Tardieu, *La conférence d'Algeras. Histoire diplomatique de la crise marocaine (15 jan.—7 avr. 1906)*, Paris 1907, s. 10.

⁵ Ch. Andrew, *Théophile Delcassé and the making of the Entente Cordiale. A reappraisal of French Foreign Policy 1898—1905*, New York 1968, s. 229—231.

⁶ Tamże, s. 298.

to jeszcze bardziej „nieufność kół oficjalnych Petersburga do Anglii”⁷.

W czerwcu 1905 r. stanowisko rosyjskiego MSZ uległo zmianie. Rząd carski potrzebował pożyczki, której w dostatecznej ilości mogła udzielić tylko Francja. Lamsdorff powiadomił rząd francuski, że chociaż Rosja nie jest zainteresowana sprawą Maroka, skłonna jest udzielić Francji poparcia⁸. Premier Rouvier, który przejął po Delcassém ministerialną tekę, prowadził w tym czasie z Niemcami trudny dialog w sprawie zwołania międzynarodowej konferencji, dotyczącej Maroka. Francuzi uważali, że powinna ją poprzedzić wstępna wymiana poglądów obu mocarstw, w celu ustalenia programu obrad⁹. Rouvier postanowił skorzystać z oferty Rosjan i polecił Bompardowi, aby nakłonił Lamsdorffa do interwencji w Berlinie, w celu poparcia francuskiego projektu uzgodnienia programu konferencji. Rząd carski wyraził zgodę i 25 VI 1905 r. Lamsdorff przesłał odpowiednie instrukcje dla ambasadora rosyjskiego w Berlinie Mikołaja Osten-Sackona. W tej samej sprawie pisał do cesarza Mikołaj II¹⁰.

Tymczasem w Berlinie postanowiono wykorzystać sytuację dla rozbicia „serdecznego porozumienia” i związania Rosji sojuszem z Niemcami. Dyplomacja niemiecka wysunęła plan „ligi kontynentalnej” — sojuszu Rosji, Niemiec i Francji, wymierzonego przeciw Anglii. W Berlinie przypuszczano, że dyplomacja carska pozyska Francję dla „ligi kontynentalnej”. Niemcom zależało na tym, aby udowodnić carowi, że Francja i Niemcy mogą uregulować wzajemne sprzeczności i projekt francusko-rosyjsko-niemieckiej koalicji nie jest bezpodstawny. W tym celu Niemcy stali się mniej natarczywi wobec Francji i 8 VII 1905 r. podpisali porozumienie dotyczące warunków zwołania konferencji międzynarodowej w sprawie Maroka¹¹. Rosjanom mogło się wydawać, że był to m. in. skutek ich interwencji z końca czerwca 1905 r.

Plan dyplomacji niemieckiej, dotyczący utworzenia „ligi kontynentalnej”, zakończył się fiaskiem. Francja zdecydowanie odmówiła przystąpienia do antyangielskiego sojuszu. Premier Rouvier poinformował rosyjskie MSZ, że polityka zagraniczna Francji „opiera się na sojuszu z Rosją i przyjaźni z Anglią”¹².

⁷ *Documents Diplomatiques Français* (1871—1914) (dalej DDF), ser. 2 (1901—1911), t. 1—13, Paris 1930—1950, cyt. t. 6, nr 260, Bompard do Delcassého 8 IV 1904 r.

⁸ DDF, t. 7, nr 6, Boutiron do Rouviera 7 VI 1904 r.

⁹ Szerzej na ten temat — Anderson, *op. cit.*, s. 234—248.

¹⁰ DDF, t. 7, nr 127, Bompard do Rouviera 25 VI 1905 r.; nr 143, Bompard do Rouviera 27 VI 1905 r.

¹¹ GP, Bd. 20(2), nr 6767, Telegram Radolina 8 VII 1905 r.

¹² Podstawą „ligi kontynentalnej” miał być ściśle tajny układ sojuszniczy podpisany przez Mikołaja II i Wilhelma II 24 VII 1905 r. w Björkö. Został on odrzucony przez rząd carski, gdy okazało się, że Francja sprzeciwia się jakimkolwiek porozumieniom z Niemcami — zob. L. A. Fejgina, *Bjorskoje soglaszenije. Iz istorii rus-*

Jednocześnie rząd francuski starał się wykorzystać krytyczne położenie finansowe Rosji¹³ dla osiągnięcia maksymalnych celów politycznych. Chodziło przede wszystkim o poparcie Francji przez Rosję na konferencji dotyczącej Maroka, która miała rozpocząć obrady w styczniu 1906 r. w miejscowości Algeciras. Premier Rouvier poinformował rząd carski 3 I 1906 r., że Francja udzieli Rosji pożyczki, jeśli będzie „miała pewność”, iż uzyska poparcie rosyjskie w Algeciras¹⁴. Mimo zapewnień rządu carskiego, udzielono Rosji jedynie zaliczki w wysokości 100 mln rubli (266 mln franków), uzależniając dalszą kwotę od wyniku konferencji w Algeciras. Uzyskana suma mogła wystarczyć najwyżej na dwa miesiące, aby zapobiec finansowemu krachowi Rosji. Rząd carski znalazł się w sytuacji, która zmuszała go do kurczowego trzymania się Francji¹⁵.

Międzynarodowa konferencja w Algeciras rozpoczęła obrady 16 I 1906 r.¹⁶ Delegaci Rosji na konferencję, Artur Cassini (ambasador w Hiszpanii) i Bazyli Bacheracht (poseł w Tangerze) otrzymali instrukcje, które nakazywały im odgrywać rolę pośredników między Francją i Niemcami. Lamsdorff, chociaż uważał popieranie Francji za „obowiązek” Rosji, jako sprzymierzonego mocarstwa, obawiał się zaostreżenia stosunków niemiecko-rosyjskich¹⁷. Niezależnie od rosyjskiego MSZ, premier rządu carskiego Sergiusz Witte uważał, że Rosja powinna popierać na konferencji program Niemiec, a Francję tylko w najbardziej krytycznych momentach¹⁸.

sko-germanskich odnoszenij, Moskwa 1928, s. 75—76; „Krasnyj Archiw” 1924, t. 5. Nielidow do Lamsdorffa 5/18 X 1905 r., s. 41—42; DDF, t. 8, nr 47, Nota o spotkaniu Rouviera z Nielidowem 16 X 1905 r.

¹³ W listopadzie i grudniu 1905 r. nastąpił w Rosji silny kryzys finansowy, który groził katastrofą całemu państwu. Wojna z Japonią i wydatki rządu carskiego na walkę z rewolucją pochłonęły do 1 I 1906 r. 1900 mln rubli. W 1905 r. państwowy dług Rosji wzrósł o 842,7 mln rubli — A. L. Sidorow, *Finansowoje polożenieje carskogo samodierżawija w period ruskko-japonskoj wojny i pierwoj rewolucii*, „Istoriczeskij Archiw” 1955, nr 2, s. 122, 133.

¹⁴ W. N. Kokowcow, *Iz mojego proszłogo. Wospominanija 1903—1919 gg.*, t. 1, Paryż 1933, s. 118—119, 123.

¹⁵ B. W. Ananicz, *Finansowyj krizis carizma w 1905—1906 gg.*, [w:] *Wnu-triennaja politika carizma (seriedina XVI-naczalo XX w.)*, Leningrad 1967, s. 283—297.

¹⁶ W konferencji wzięli udział przedstawiciele 13 państw: Niemiec, Austro-Węgier, Belgii, Hiszpanii, Stanów Zjednoczonych, Francji, W. Brytanii, Włoch, Maroka, Holandii, Portugalii, Rosji i Szwecji.

¹⁷ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 10—11, *Projekt sekretnoj instrukcii rossijskomu upolnomoczenomu na mieżdunarodnoj konliertencii po diełam Marokko d.t.s. grafu Kassini*. Carskoje Sieło, 22 nojabria 1905 g. (st. st.).

¹⁸ S. J. Witte, *Wospominanija*, t. 3, Moskwa 1960, s. 228.

Szybko okazało się, że taktyka rządu carskiego nie miała szans powodzenia. Już w pierwszych dniach konferencji Rouvier raz jeszcze poinformował rząd carski, że Rosja może liczyć na pożyczkę „tylko w przypadku pomyślnego zakończenia konferencji”¹⁹. Stało się więc jasne, że w interesie Rosji leży szybkie i możliwe korzystne dla Francji zakończenie konferencji w Algeciras²⁰.

Tymczasem nastąpił kryzys w obradach, wynikły na tle francusko-niemieckich rozbieżności w sprawie organizacji marokańskiej policji i banku. Od rozwiązania tych problemów zależało w czyje ręce przejdzie wojskowe i ekonomiczne panowanie w Maroku. Francja chciała mieć pełnomocnictwo na organizowanie policji w całym Maroku, ostatecznie skłonna to była dzielić z Hiszpanią. Niemcy były temu przeciwnie i zgadzały się na przekazanie Francji prawa organizowania policji tylko w rejonie granicy algiersko-marokańskiej. Na pozostałym terenie Maroka policję organizować miał sułtan lub jakiegokolwiek państwo neutralne. Niemcy dążyli też do minimalnego udziału Francji w organizacji banku marokańskiego²¹.

Dyplomacja niemiecka starała się, aby poparły ją sojusznicze Austro-Węgry i Włochy, a także Hiszpania i Stany Zjednoczone. Rozmowy jakie prowadzili w tej sprawie przedstawiciele Niemiec w Rzymie, Madrycie i Waszyngtonie nie przyniosły jednak sukcesu. Włosi pozostali wierni tajnemu porozumieniu z Francją z 1902 r.²² i odmówili wzięcia na siebie organizacji policji w Maroku. Przedstawiciel włoski w Algieras — markiz Emilio Visconti Venosta, polityk niechętny Niemcom — skłonny był popierać żądania Francji. Hiszpanie chcieli być w zgodzie z układem z Francją o podziale Maroka z 3 X 1904 r.

Tajna klauzula tego układu przewidywała równy podział portów marokańskich między oba państwa. Hiszpanie byli więc zainteresowani w popieraniu projektu Francji. Amerykanie jeszcze przed zwołaniem konferencji oświadczyli, że będą unikać posunięć, które mogłyby osłabić blok angielsko-francuski. Delegat USA na konferencję, ambasador

¹⁹ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 14, Telegram Nielidowa 19 I/1 II 1906 r.

²⁰ Lamsdorff polecał Cassiniemu możliwie szybkie załatwienie spornych kwestii między delegatami francuskimi i niemieckimi, gdyż niejasna sytuacja „utrudnia przeprowadzenie finansowych operacji” — tamże, s. 13, Telegram Lamsdorffa 16/29 I 1906 r. Witte pisał w swoich pamiętnikach następująco: „W naszym interesie leżało jak najszybsze rozwiązanie konfliktu marokańskiego, aby otrzymać pożyczkę, która mogłaby umocnić rząd cara, przynajmniej w sprawach finansowych” — Witte, *op. cit.*, s. 227.

²¹ Anderson, *op. cit.*, s. 368—381.

²² Ścisłe tajny układ polityczny, datowany 10 VII 1902 r., gwarantował neutralne stanowisko Włoch w wypadku konfliktu francusko-niemieckiego — zob. C. W. Porter, *The Career of Théophile Delcassé*, Philadelphia 1936, s. 148—153.

w Rzymie Henry White, otrzymał instrukcje, aby zajął „życzliwe stanowisko” wobec Francji, pod warunkiem uznania zasady „otwartych drzwi” w Maroku. Jedyne Austro-Węgry skłonne były popierać żądania Niemiec w nadziei, że w przyszłości rząd Rzeszy udzieli im pomocy w realizacji agresywnych planów na Bałkanach. W tej sytuacji wiele zależało od stanowiska Rosji²³. Zarówno Francja, jak i Niemcy starały się, aby Rosja poparła ich dążenia.

W Paryżu i Londynie panowało przekonanie, że tylko solidarne poparcie Anglii i Rosji dla Francji, zmusi Niemców do ustępstw. W tym celu próbowano skłonić rząd carski do wspólnej akcji angielsko-rosyjskiej na rzecz Francji. Dyplomacja angielska poinformowała rosyjskie MSZ, że Anglia popierać będzie Francję we wszystkich punktach²⁴. W marcu 1906 r. zapewniono rząd carski, że Anglia weźmie udział w organizowanej przez Francję pożyczce dla Rosji²⁵.

Ponieważ konferencja przedłużała się z tygodnia na tydzień, co było dla Rosji bardzo niedogodne, rząd carski postanowił nakłonić Berlin do ustępstw. Niemcy jednak celowo przedłużali konferencję, aby oziębnić stosunki francusko-rosyjskie. Bezcelowe były więc apele Lamsdorffa i Wittego do Berlina, że od szybkiego zakończenia konferencji uzależniona jest pożyczka dla Rosji. Dyplomacja niemiecka obracała te argumenty przeciw Rosji dla osiągnięcia własnych celów²⁶.

Z większym skutkiem interweniowała dyplomacja carska w Wiedniu. Rosyjskie MSZ było zorientowane, że część kół rządowych Wiednia przeciwna jest popieraniu Niemiec w Algeciras (informował o tym ambasador Leon Urusow). W Wiedniu obawiano się, że Niemcy mogą wciągnąć Austro-Węgry w bardzo niebezpieczną grę. Obawy te podzielał minister spraw zagranicznych Agenor Gołuchowski. Lamsdorff postanowił wykorzystać te nastroje i przesłał do Wiednia oświadczenie, że impas w obradach konferencji może doprowadzić do jej zerwania, a tym samym do zaostrzenia sytuacji w Europie. Trudno stwierdzić, w jakim stopniu wpłynęło to na zmianę stanowiska Austro-Węgieł. Wiadomo jednak, że Gołuchowski starał się, aby Niemcy złagodziły swoje żądania wobec Francji. Cesarz Franciszek Józef I przesłał do Wilhelma II wiadomość, że pragnie pomyślnego zakończenia konferencji²⁷.

²³ E. M. Rozental, *Diplomatyczna historia rosyjsko-francuskiego sojuza w naczale XX wieka*, Moskwa 1960, s. 184—185; Tardieu, *La conférence ...*, s. 64.

²⁴ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 22, List Spring-Rice’a 28 I/10 II 1906 r.

²⁵ Tamże, s. 27—28, Depesza Sazonowa 8/21 II 1906 r.

²⁶ GP, Bd. 21(1), nr 7017, Schoen do Auswärtiges Amt 19 II 1906 r.; nr 7027, Witte do von Eulenburga 20 II 1906 r.

²⁷ F. Fellner, *Die Haltung Osterreich-Ungarns während der Konferenz von Algéciras 1906*, Bd. 71, Czaz 1963, s. 462—477; Rozental, *op. cit.*, s. 192.

Podczas obrad 5 III 1906 r. delegat Rosji Bazyli Bacheracht wystąpił z projektem zorganizowania policji w portach marokańskich przez Francję i Hiszpanię. Projekt ten przyjęła Francja, W. Brytania i Portugalia. Natomiast Stany Zjednoczone, Austro-Węgry i Włochy wstrzymały się od głosu. Delegaci Niemiec odrzucili projekt Bacherachta²⁸.

Dwa dni później napłynęła z Waszyngtonu ważna dla Niemiec informacja. Sekretarz stanu Elihu Root poinformował rząd niemiecki, iż Stany Zjednoczone wyrażają zgodę na francuski projekt organizacji policji w Maroku²⁹.

W tej sytuacji dyplomacja niemiecka poszła na pewne ustępstwa. Skłoniono delegata Austro-Węgier Rudolfa Welsersheimba, aby wysunął kompromisowy projekt w sprawie organizacji policji. Podczas obrad 8 III 1906 r. hrabia Welsersheimb zapoznał z nim delegatów. Przewidywał, że komendantem policji będzie sułtan, który zleci zorganizowanie policji oficerom francuskim (w Tangerze, Safii, Rabacie i Tetuanie) i hiszpańskim (w Magadarze, Laraszu i Mazaganie). W Casablance miała być policja międzynarodowa pod zwierzchnictwem inspektora generalnego (Szwajcara lub Holendra). Miał on sprawować nadzór nad całą policją w Maroku i być odpowiedzialnym przed korpusem dyplomatycznym w Tangerze³⁰. Delegaci francuscy projektu tego nie przyjęli, domagając się wspólnego z Hiszpanią pełnomocnictwa na organizację policji w całym Maroku.

W dniu 17 III 1906 r. doszło we Francji do zmiany rządu, którego premierem został Ferdinand Sarrien, a ministrem spraw zagranicznych Leon Bourgeois. Rząd ten poparł zdecydowanie ostatnie postulaty swoich poprzedników w sprawie organizacji policji w Maroku. Oficjalnego poparcia żądaniom francuskim udzieliła Anglia. Tego samego dnia rząd angielski złożył w tej sprawie specjalne oświadczenie, przekazane wszystkim państwom — członkom konferencji. Dwa dni później Bompard zwrócił się do Lamsdorffa z prośbą rządu francuskiego, aby Rosja uczyniła to samo. Bompard zaznaczył, że propozycje francuskie popiera Anglia, ale rząd Sarriena uważa „za nie mniej pożądane, aby rząd rosyjski uczynił to samo, w formie nie mniej kategorycznej [...]”³¹.

²⁸ Istnieje podejrzenie, że wystąpienie Bacherachta było inspirowane przez delegata Francji w Algeciras Paula Revoila — Rozen tal, *op. cit.*, s. 192.

²⁹ GP, Bd. 21(1), nr 7074, Telegram Sternburga 7 III 1906 r.

³⁰ Tamże, nr 7075, Depesza Radowitza z 8 III 1906 r.

³¹ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 42—43, Spring-Rice do Lamsdorffa 4/17 III 1906 r.; s. 44, Bompard do Lamsdorffa 6/19 III 1906 r.

W międzyczasie Niemcy zaczęli rozpowszechniać pogłoski, że rząd carski nie będzie popierał Francji, co wywołało przestrasz w rosyjskim MSZ. Obawiano się, że rząd Sarriena, w którym znaleźli się niechętni caratowi politycy, zerwie sojusz z Rosją, jeśli nie otrzyma z Petersburga żądanego poparcia³². W specjalnej instrukcji dla Cassiniego z 19 III 1906 r., Lamsdorff polecił poprzeć żądania Francji, o czym miano powiadomić pozostałych członków konferencji³³. Jednocześnie Lamsdorff poinformował Foreign Office, że Rosja gotowa jest wspólnie z Anglią udzielić poparcia Francji³⁴.

Tymczasem ambasador rosyjski w Paryżu Aleksander Nielidow udostępnił tekst depešy redaktorowi „Le Temps” André Tardieu, który opublikował ją już 21 III 1906 r., opatrując we wrogi dla Niemiec komentarz³⁵.

Opublikowanie depešy Lamsdorffa zaciążyło poważnie na stosunkach rosyjsko-niemieckich. Prasa niemiecka podjęła antyrosyjską kampanię³⁶. W kołach dyplomatycznych Berlina panowało duże niezadowolenie³⁷. Osten-Sacken donosił, że „[...] incydent z «Temps» jest bardzo niekorzystny dla naszych interesów, gdyż powiększył w Niemczech i bez tego znaczną liczbę naszych nieprzyjaciół”³⁸.

Gwałtowna reakcja Niemiec wywołała obawy rosyjskiego MSZ. Lamsdorff spotkał się 23 III z ambasadorem niemieckim w Rosji Wilhel-

³² W rządzie Sarriena tekę ministra spraw wewnętrznych objął Georges Clemenceau, znany z wielu wystąpień przeciwko caratowi. Nielidow obawiał się, że Clemenceau będzie sprzeciwiał się udzieleniu Rosji pożyczki — tamże, s. 40, Nielidow do Lamsdorffa 27 II/12 III 1906 r. Obawy Rosjan okazały się bezpodstawne, gdyż Sarrien i Clemenceau zepewnili Nielidowa, że „sojusz z Rosją jest konieczny Francji bardziej niż kiedykolwiek” i nowy rząd będzie realizował wszystkie operacje finansowe poprzedniego gabinetu — tamże, s. 42, Nielidow do Lamsdorffa 2/15 III 1906 r.

³³ Tamże, s. 45, Instrukcja Lamsdorffa dla Cassiniego 6/19 III 1906 r.

³⁴ BD, t. 3, nr 373, Spring Rice do Lansdowne'a 21 III 1906 r.

³⁵ DDF, t. 9(2), s. 674, Nota edytorska.

³⁶ Reprezentujący koła handlowo-finansowe „Berliner Tageblatt” z 22 III 1906 r., zamieścił artykuł pod wymownym tytułem *Podziękowanie domu Romanowych (Der Dank vom Hause Romanow)*, w którym oskarżał Rosję o współpracę z Francją przeciw Niemcom — *Archivalische Forschungen zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung*, hrsgb. von L. Stern, Teil 2, Bd. 5, Berlin 1961, nr 610, s. 1437—1440.

³⁷ Tajny radca niemieckiego MSZ Friedrich von Hostein pisał do kanclerza Bülowa, że: „Nieprzyjazna demonstracja Lamsdorffa” rzuciła poważny cień na stosunki niemiecko-rosyjskie — *Die Geheime Papiere Friedrich von Holsteins*, Bd. 1—4, Göttingen 1957—1963, cyt. Bd. 4, nr 943, s. 362, Holstein do Bülowa 23 III 1906 r.; nr 944, s. 363, Holstein do Bülowa 25 III 1906 r.

³⁸ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 48—49, Depesza Osten-Sackena 10/23 III 1906 r.

mem Schoenem, wyjaśniając że opublikowanie instrukcji Cassiniego wywołało odwrotny skutek niż zakładało to sobie rosyjskie MSZ. Chodziło jedynie o wyjaśnienie prawdziwego stanowiska Rosji na konferencji, tymczasem forma opublikowania depeszy nabrała akcentów antyniemieckich. Lamsdorff wyraził nadzieję, że rząd niemiecki rozumie dążenia Rosji do szczęśliwego rozwiązania sporu w Algieras i nie oceni tego jako aktu wrogiego wobec Niemiec. W instrukcji dla Osten-Sackena Lamsdorff pisał, że ze względu na „wyższe interesy polityczne” Rosja musi „podtrzymywać tradycyjne stosunki z Niemcami”. Poleciał ambasadorowi rosyjskiemu, aby wyjaśnił w Berlinie, że instrukcja dla Cassiniego nie była aktem wroгим wobec Niemiec³⁹.

W dniu 7 IV 1906 r. podpisany został „akt generalny” konferencji w Algieras. Mocarstwa uznały suwerenność i integralność terytorialną Maroka. Przyjęto zasadę wolnego handlu w Maroku dla wszystkich mocarstw. Konferencja zleciła Francji i Hiszpanii zorganizowanie policji w portach marokańskich (oficerami-instruktorami mieli być Francuzi i Hiszpanie, a szeregowcami Marokańczycy). W Maroku utworzono emisyjny Bank Państwowy, którego kapitał składał się z udziałów państw-członków konferencji. Kontrolę nad bankiem miały sprawować banki W. Brytanii (Bank of England), Francji (Banque de France), Niemiec (Reichsbank) i Hiszpanii (Banco de España). Ustanowiono kontrolę międzynarodową nad komorami celnymi. Francuzi mieli sprawować kontrolę nad komorami celnymi wzdłuż granicy algiersko-marokańskiej, Hiszpanie w prowincji Rif⁴⁰.

Konferencja zakończyła się zwycięstwem Francji. Postanowienia „aktu generalnego” nie podważyły układu francusko-angielskiego i francusko-hiszpańskiego w sprawie Maroka. W Banku Państwowym przewagę posiadał kapitał francuski i angielski. Policja marokańska znalazła się faktycznie pod kontrolą Francuzów. Jednocześnie, konferencja wykazała skuteczność „serdecznego porozumienia”, wspartego przez dyplomację carską. Niemcy, chociaż doprowadzili do międzynarodowego układu w sprawie Maroka, ponieśli dyplomatyczną porażkę. — znaleźli się w izolacji i mogli liczyć jedynie na poparcie Austro-Węgier, udzielane zresztą z dużymi oporami.

Prasa francuska wysoko oceniała rolę Rosji w Algieras: „Rosjanie okazali nam swoją przyjaźń w Algieras — pisał »Journal des Débats«

³⁹ Tamże, s. 50, Lamsdorff do Osten-Sackena 11/24 III 1906 r.; s. 51—53, Kopia tajnego pisma Lamsdorffa dla Osten-Sackena 16/29 III 1906 r.

⁴⁰ Tekst układu, [w:] *Sbornik dogovorow Rossli s drugimi gosudarstwami 1856—1917*, pod red. A. E. Adamowa, Moskwa 1952, dok. nr 58, s. 345—385.

z 28 IV 1906 r. — Francuzi im tego nie zapomną⁴¹. „Le Temps” podkreślał, że Rosja „zachowała w europejskich kombinacjach politycznych całe swoje znaczenie; ani zwycięstwa japońskie, ani wydarzenia rewolucyjne nie podważyły tego znaczenia”⁴². Dyplomaci francuscy uważali, że stanowisko Rosji w Algieras: „Ukazało słabość stosunków rosyjsko-niemieckich”. Z zadowoleniem odnotowano też fakt, iż Rosja poparła Francję „wspólnie z Anglią”⁴³. W Izbie Deputowanych Rouvier zaznaczył, że sukces Francji w Algieras był możliwy dzięki poparciu Anglii i Rosji. Deputowany Jules Delafosse wypowiedział się za utworzeniem angielsko-francusko-rosyjskiego aliansu, wskazując że konferencja w Algieras stworzyła właściwy dla tego klimat⁴⁴.

W prasie rosyjskiej pojawiły się różne oceny stanowiska dyplomacji carskiej w Algieras. Kadecka „Riecz” zaznaczała, że powodem profrancuskiego stanowiska Rosji było „otrzymanie zagranicznej pożyczki”⁴⁵. Prawicowe „Moskowskije Wiedomosti” pisały, że Rosja postąpiła słusznie, popierając „sprawiedliwe dążenia” Francji⁴⁶. Skrajnie prawicowy „Grażdanin” skrytykował stanowisko delegatów rosyjskich w Algieras. Pisał, że Rosja spowodowała pogorszenie stosunków z Niemcami i uczyniła to w formie „obrażającej dumę narodową Niemiec”⁴⁷.

Pomyślne dla Francji rozwiązanie konfliktu marokańskiego skłoniło rząd francuski do zajęcia się organizacją pożyczki dla Rosji⁴⁸. Rząd carski, aby ostatecznie nie zrazić do siebie Berlina, starał się usilnie o udział Niemiec w organizowanej przez Francję pożyczce. Tymczasem rząd niemiecki postanowił się zemścić na Rosji i odmówił swojego udziału w pożyczce, o czym 6 IV 1906 r. Schoen powiadomił Lamsdorffa. Dyplomacja niemiecka liczyła na to, że odmowa Niemiec w kredytywaniu Rosji powstrzyma koła finansowe w pozostałych krajach przed udzieleniem pożyczki⁴⁹.

⁴¹ Cyt. za: Rozenal, *op. cit.*, s. 199.

⁴² „Le Temps” 6 IV 1906, s. 1; „The Times” 28 III 1906, s. 9 — pisano, że ogłoszenie instrukcji Lamsdorffa dla Cassiniego było „nieprzyjemnym szokiem” dla Niemiec. Niemcy powinni uznać to za „dowód”, że Francja może liczyć na poparcie Anglii i Rosji.

⁴³ DDF, t. 9(2), Raport de Billy, s. 984.

⁴⁴ *Débats Parlementaires. Session ordinaire de 1906*, ser. 2, t. 1, Paris 1906, Chambre des Députés 12 IV 1906, s. 2184—2185.

⁴⁵ „Riecz” 23 III/5 IV 1906, s. 1.

⁴⁶ „Moskowskije Wiedomosti” 12/25 IV 1906, s. 2.

⁴⁷ „Grażdanin” 9 IV 1906 (st. st.), s. 3.

⁴⁸ W końcu marca 1906 r. Nielidow prosił ministra finansów Poincarégo o możliwie szybkie zorganizowanie pożyczki zaznaczając, że konferencja w Algieras zakończyła się pomyślnie dla Francji dzięki „aktywnej pomocy” Rosji — „Krasnyj Archiw” 1931, t. 1, s. 161—165, Nielidow do Poincarégo 16/29 III 1906 r.

⁴⁹ Rozenal, *op. cit.*, s. 206—207.

Witte i Lamsdorff przyjęli odmowę udziału Niemiec w pożyczce spokojnie. Witte uważał, że jest to „zemsta za Algeciras i za zbliżenie z Anglią”⁵⁰. Oba politycy doszli do wniosku, że trzeba otrzymać pożyczkę możliwie szybko i w możliwie „dużym rozmiarze”, wówczas Niemcy przekonają się, że podjęte przez nich środki wywołały przeciwny od planowanego skutek, a więc „jeszcze większe zbliżenie z Francją i ustanowienie dobrych stosunków z Anglią”⁵¹.

Kalkulacje polityków niemieckich okazały się istotnie błędne. Dyplomacja francuska podjęła bowiem starania, aby miejsce Niemiec, jako kredytora Rosji, zajęła Anglia. W Londynie przyjęto propozycje francuskie, wskutek czego udział Anglii w pożyczce dla Rosji zwiększył się z 8 do 13 mln funtów szt.⁵² „The Times” pisał, iż odmowa udziału Niemiec w pożyczce dla Rosji była „zemstą za Algeciras”. Rosja nie odczuje jednak skutków tej decyzji, gdyż miejsce Niemiec zajmie Anglia⁵³. W dniu 16 IV 1906 r. w ambasadzie rosyjskiej w Paryżu, reprezentujący rząd carski Włodzimierz Kokowcow podpisał pożyczkę w wysokości 2250 mln franków⁵⁴. Pożyczka ta miała dla rządu carskiego ogromne znaczenie, gdyż zapobiegła finansowemu krachowi państwa i wzmacniała pozycję caratu w walce z opozycją.

Z powyższych rozważań wynika, że stanowisko Rosji wobec konfliktu marokańskiego — problemu w istocie rzeczy mało ważnego dla interesów rosyjskich — determinowane było trudnościami finansowymi rządu carskiego. Rządy Francji i Niemiec usiłowały wykorzystać tę okoliczność dla osiągnięcia celu politycznego — uzyskania poparcia Rosji na konferencji w Algeciras. W okresie trwania konferencji sprawa udzielenia Rosji pożyczki stanowiła element szantażu ze strony Francji i Niemiec. Rząd carski, który w końcu 1905 r. znalazł się w kry-

⁵⁰ *Russkije finansy i jewropiejskaja birża w 1904—1906 gg.*, Moskwa 1926, nr 179, s. 298, Telegram Wittego do Netzlina 24 III/6 IV 1906 r.

⁵¹ „Krasnyj Archiw” 1930, t. 4—5, s. 58, Telegram Lamsdorffa do ambasadorów rosyjskich w Paryżu i Berlinie 24 III/6 IV 1906 r.

⁵² Rząd francuski zabiegał również o udział w pożyczce Austro-Węgier i Włoch, ale było to bardzo skomplikowane. Z dużym trudem udało się pozyskać bankierów austriackich. W Wiedniu obawiano się reakcji Niemiec, dlatego udział Austro-Węgier w pożyczce był stosunkowo niewielki (165 mln franków). Rząd włoski odmówił, tłumacząc się trudnościami finansowymi, których przyczyną były wydatki na pokrycie strat spowodowanych wybuchem Wezuwiusza. W rzeczywistości, Włosi nie chcieli rozdrażniać Niemców, niezadowolonych z postawy markiza Visconti Venosta w Algeciras — DDF, t. 10, nr 5, Barrère do Bourgeois 12 IV 1906 r.; Kokowcow, *op. cit.*, s. 152.

⁵³ „The Times” 13 IV 1906, s. 7.

⁵⁴ Największy udział w pożyczce miała Francja — 1200 mln, Anglia — 330 mln, Austro-Węgry — 165 mln, Holandia — 55 mln oraz banki rosyjskie — 500 mln — Rozental, *op. cit.*, s. 214.

tycznym położeniu finansowym, nie mógł prowadzić niezależnej polityki. Troska o trwałość sojuszu francusko-rosyjskiego oraz fakt, iż Francja była największym kredytorem Rosji, zadecydowały o poparciu dążeń francuskich w Algieras przez dyplomację carską. Spowodowało to pogorszenie stosunków rosyjsko-niemieckich, wykorzystane skwapliwie przez rząd francuski. Miejsce urażonych Niemiec, które odmówiły udziału w pożyczce dla Rosji, zajęła Anglia. Udzielenie Rosji pożyczki, której organizatorem i głównym kredytorem była Francja, oznaczało dalsze uzależnienie finansowe i polityczne caratu od rządu francuskiego. Znaczny udział Anglii w tej pożyczce był przesłanką zbliżenia między Londynem a Petersburgiem, o co skwapliwie zabiegała dyplomacja francuska.

Instytut Historii

Zakład Historii Powszechnej Nowożytnej i Najnowszej

Андрей Матей Бжезиньски

КОНФЕРЕНЦИЯ В АЛЬЖЕСИРАС (ALGECIRAS)
(16 I—7 IV 1906 г.) И РОССИЯ

Целью международной конференции в Альжесирас (Algeciras) было решение французско-немецкого спора по вопросу Марокко. Как Франция и Германия старались получить поддержку России, используя финансовые трудности царского правительства вызванные войной на Дальнем Востоке и революцией 1905 г. В этой ситуации планы царской дипломатии — играть в Альжесирас (Algeciras) роль посредника между Францией и Германией — оказались нереальными. Французское правительство поставило возможность предоставления, необходимого царизму, займа в зависимость от поддержки французских требований, касающихся марокканского вопроса. Признавая союз с Францией основой своей зарубежной политики, царское правительство было вынуждено принять условие Парижа. Это вызвало ухудшение отношений между Берлином и Петербургом, что, в свою очередь, умело использовала французская дипломатия. Место оскорблённой Германии, которая отказалась участвовать в предоставлении России займа, заняла Англия. Предоставление России займа, главными кредиторами которой были Франция и Англия, обозначало финансовую и политическую зависимость царского правительства от государств „сердечного соглашения“.